

SOTSILOGIYADA J.MORENO SOTSIOMETRIK USULINING AHAMIYATI

Turdialiyeva Dilnoza Azamatjon qizi

Mirzo Ulug'bek nomidagi O'zbekiston Milliy Universiteti,
Ijtimoiy Fanlar fakulteti, Sotsiologiya yo'nalishi 1-kurs talabasi.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.11218686>

Annotatsiya. Ushbu maqolada amerikalik psixiatr, psixosotsiolog va pedagog, psixodrama asoschisi va guruh psixoterapiyasining eng yirik kashshofi hamda eng yirik sotsiolog sifatida tan olingan Yakob Levi Morenoning hayoti va ijodi keng yoritiladi. Shu bilan birgalikda sotsiometriya usuliga ham ta'rif yoziladi. Uning metodi haqida qisqacha bayon qilinadi. J.Morenoning tanlangan asarlari, guruh psixoterapiyasi yoki guruh terapiyasi haqida ma'lumotlar topishingiz mumkin.

Kalit so'zlar: J. Moreno, psixiatr, psixosotsiolog, psixodrama, psixoterapiya, sotsiometriya, metod, guruh.

IMPORTANCE OF J. MORENO'S SOCIOMETRIC METHOD IN SOCIOLOGY

Abstract. This article covers the life and work of Jacob Levy Moreno, an American psychiatrist, psychosociologist and pedagogue, the founder of psychodrama and the greatest pioneer of group psychotherapy, as well as the greatest sociologist. At the same time, a description of the sociometric method is also written. His method is briefly described. You can find information about selected works of J. Moreno, group psychotherapy or group therapy.

Key words: J. Moreno, psychiatrist, psychosociologist, psychodrama, psychotherapy, sociometry, method, group.

ЗНАЧЕНИЕ СОЦИОМЕТРИЧЕСКОГО МЕТОДА ДЖ. МОРЕНО В СОЦИОЛОГИИ

Аннотация. В статье рассказывается о жизни и творчестве Джейкоба Леви Морено, американского психиатра, психосоциолога и педагога, основоположника психодрамы и величайшего пионера групповой психотерапии, а также величайшего социолога. Одновременно пишется и описание социометрического метода. Кратко описан его метод. Вы можете найти информацию об избранных работах Дж. Морено, групповой психотерапии или групповой терапии.

Ключевые слова: Дж. Морено, психиатр, психосоциолог, психодрама, психотерапия, социометрия, метод, группа.

Jeykob Levi Moreno (1889-yil 18-may - 1974-yil 14-may) - asli ruminiyalik amerikalik psixiatr, psixosotsiolog va pedagog, psixodrama asoschisi va guruh psixoterapiyasining eng yirik

kashshofi. Hayoti davomida u yetakchi sotsiologlardan biri sifatida tan olingan. Yakob Levi Moreno Rumuniya Qirolligining Buxarest shahrida tugʻilgan. Uning otasi Moreno Nissim Levi, 1856-yilda Usmonlilar imperiyasining Plevna shahrida (hozirgi Pleven, Bolgariya) tugʻilgan sefarad yahudiy savdogar edi. Yakobning bobosi Buchis Konstantinopoldan Plevnaga koʻchib oʻtgan, uning ota-bobolari 1492-yilda Ispaniyani tark etgandan keyin oʻrnashgan. 1895-yilda buyuk intellektual ijod va siyosiy notinchlik davrida, oila Vena shahriga koʻchib oʻtdi. U Vena universitetida tibbiyot, matematika va falsafani oʻrganib, 1917-yilda tibbiyot fanlari doktori unvoniga sazovor boʻldi. U hali tibbiyot talabasi boʻlganida Freyd nazariyasini rad etdi va terapevtik amaliyot uchun guruhlarning imkoniyatlari bilan qiziqdi. Moreno oʻz tarjimai holidan 1912-yilda Zigmund Freyd bilan uchrashganini eslaydi. “Men Freyding maʼruzalaridan birida qatnashganman. U telepatik tushni tahlil qilishni tugatgan edi. Talabalar yigʻilganda, u meni olomon orasidan ajratib, nima qilayotganimni soʻradi. Men javob berdim: “Xoʻsh, doktor Freyd, men siz aytgan joydan boshlayman. Ofisingizning sunʼiy muhitida odamlar bilan uchrashasiz. Men ularni koʻchada va uylarida, tabiiy muhitda uchrataman. Siz ularning orzularini tahlil qilasiz. Men ularga yana orzu qilish uchun jasorat beraman. Siz ularni tahlil qilasiz va ajratasiz. Men ularga oʻzlarining qarama-qarshi rollarini oʻynashlariga ruxsat beraman va qismlarni qaytadan birlashtirishga yordam beraman.” Moreno 1926-yilda Beatris Bicherga uylanadi. Nikoh ajralish bilan yakunlandi va 1938-yilda u Florensiya Bridjga uylandi, uning bir farzandi Regina Moreno (1939-yilda tugʻilgan). Ular ham ajrashishdi va u 1949-yilda Zerka Toemanga uylandi, undan bir farzandi Jonatan D. Moreno (1952-yilda tugʻilgan). 1900-yillarning boshlarida Vena shahrida yashab, Moreno Stegreiftheater nomli improvizatsiya teatr kompaniyasini, Spontanlik teatrini tashkil qildi. Bu yerda u psixodrama deb atalgan psixoterapiya shaklini shakllantirdi, unda guruh va uning alohida aʼzolarining oʻz-oʻzidan va ijodkorligidan foydalangan va ochib beradigan improvizatsiya qilingan drammatizatsiya, rolli oʻyinlar va boshqa terapevtik, oʻz-oʻzidan dramatik iboralar qoʻllanilgan. Moreno „psixodramani psixoanalizdan keyingi mantiqiy qadam“ deb bildi.

Bu „shunchaki gapirish oʻrniga harakatga kirishish, ularni yaxshiroq tushunish uchun hayotimizdagi muhim odamlarning rolini oʻynash, terapevtik teatr xavfsizligida ularga xayoliy ravishda qarshi turish va eng muhimi, yanada ijodiy boʻlish imkoniyati edi. “Kim omon qoladi?” kitobida Moreno 1913—1914-yillarda Vena shahrida oʻzining Guruh Psixoterapiyasining kelib chiqishi haqida yozgan va fohishalar guruhlari bilan ishlashda oʻz gʻoyalarini shakllantirgan. 1925-yilda AQShga koʻchib oʻtib, u Nyu-York shahrida ishlash boshladi. U yerda Moreno oʻzining shaxslararo munosabatlar nazariyasi va psixodrama, sotsiometriya, guruh psixoterapiyasi, sotsiodrama va sotsiatrriadagi ishini rivojlantirish ustida ishladi. U Bruklindagi Plimut institutida va Mount Sinay kasalxonasida ishlagan. 1929-yilda u Karnegi Xollda Eksprompt teatriga asos

solgan va keyinchalik Gildiya teatrida ishlagan. 1931-yilda Sing Sing qamoqxonasida sotsiometriya bo'yicha tadqiqotlar olib bordi. 1936-yilda u Beacon Hill sanatoriysi va unga tutash Terapevtik teatrga asos solgan. Keyinchalik u Kolumbiya universitetida va Ijtimoiy tadqiqotlar uchun yangi maktabda lavozimlarda ishlagan. 1932-yilda Moreno birinchi marta Amerika Psixiatriya Assotsiatsiyasiga guruh psixoterapiyasini taqdim etdi va Helen Xoll Jennings bilan birgalikda „Guruh usuli va guruh psixoterapiyasi“ monografiyasini yozdi. U va Jennings birinchi bo'lib Erdos -Renyi modeli va Anatol Rapoportning tarmoq modelidan oldingi stoxastik tarmoq modelidan foydalanishgan. Keyingi 40 yil davomida u o'zining Shaxslararo munosabatlar nazariyasini va ijtimoiy fanlar uchun vositalarni ishlab chiqdi va u „sotsiodrama“, „psixodrama“, „sotsiometriya“ va „sotsiatriya“ deb nomladi. O'zining „Inson dunyosining kelajagi“ nomli monografiyasida u bizning zamonaviy sanoat asrimizdagi „Marksning iqtisodiy materializm, Freydning psixologik materializmi va texnologik materializmi“ ga qarshi kurashish uchun ushbu fanlarni qanday ishlab chiqqanini tasvirlaydi. Uning tanlangan asarlari quyidagicha: “Guruh terapiyasi bo'yicha birinchi kitob”, “Kim omon qoladi? Insonlarning o'zaro munosabatlari muammosiga yangi yondashuv”, “Otaning so'zlari”, “Psixodrama 1-jild”, “Spontanlik teatri”, “Sotsiometriya, eksperimental metod va jamiyat fani: yangi siyosiy yo'nalishga yondashuv”, “Kim omon qoladi? Sotsiometriya, guruh psixoterapiyasi va sotsiodramaning asoslari”, “Sotsiometriya va inson fani”, “Psixodrama 2-jild: Psixodrama asoslari”, “Sotsiometriya o'quvchi”, “Birinchi psixodramatik oila”, “Guruh psixoterapiyasi bo'yicha xalqaro qo'llanma. Falsafiy kutubxona”, “Psixodrama 3-jild: Harakat terapiyasi va amaliyot tamoyillari” “Avtobiografiyaning muqaddimasi”. Guruh psixoterapiyasi yoki guruh terapiyasi - bu psixoterapiya shakli bo'lib, unda bir yoki bir nechta terapevtlar mijozlarning kichik guruh sifatida birlashtirib ishlashadi. Bu atama qonuniy ravishda psixoterapiyaning har qanday shaklini, jumladan, art-terapiya, kognitiv xulq-atvor terapiyasi yoki shaxslararo terapiyani guruh formatida o'tkazishi mumkin, lekin u odatda guruh konteksti va guruh jarayoni mexanizm sifatida aniq qo'llaniladigan psixodinamik guruh ichidagi shaxslararo munosabatlarni rivojlantirish va o'rganish orqali o'zgarishlar guruh terapiyasi doirasida qo'llaniladi. Guruh terapiyasining kengroq kontsepsiyasi guruhda sodir bo'ladigan har qanday yordam jarayonini, shu jumladan qo'llab-quvvatlash guruhlarini, ko'nikmalarni o'rgatish guruhlarini (g'azabni boshqarish, aql- idrok, dam olish yoki ijtimoiy ko'nikmalarni o'rgatish) va psixota'lim guruhlarini o'z ichiga olishi mumkin. Guruh psixoterapiyasi yoki guruh terapiyasi - bu psixoterapiya shakli bo'lib, unda bir yoki bir nechta terapevtlar mijozlarning kichik guruh sifatida birlashtirib ishlashadi. Bu atama qonuniy ravishda psixoterapiyaning har qanday shaklini, jumladan, art-terapiya, kognitiv xulq-atvor terapiyasi yoki shaxslararo terapiyani guruh formatida o'tkazishi mumkin, lekin u odatda guruh konteksti va guruh jarayoni mexanizm sifatida aniq

qo'llaniladigan psixodinamik guruh ichidagi shaxslararo munosabatlarni rivojlantirish va o'rganish orqali o'zgarishlar guruh terapiyasi doirasida qo'llaniladi. Guruh terapiyasining kengroq kontsepsiyasi guruhda sodir bo'ladigan har qanday yordam jarayonini, shu jumladan qo'llab-quvvatlash guruhlarini, ko'nikmalarni o'rgatish guruhlarini (g'azabni boshqarish, aql- idrok, dam olish yoki ijtimoiy ko'nikmalarni o'rgatish) va psixota'lim guruhlarini o'z ichiga olishi mumkin.

Sotsiometriya metodi birinchi bo'lib amerikalik psixolog. Dj. Moreno tomonidan taklif etilgan. Bu metodning mohiyati shundan iboratki, inson u yoki bu ko'rsatkich bo'yicha guruh a'zolarini tanlaydi. Qilingan tanlashlar asosida kishining guruhdagi shaxslararo munosabatlar tizimida tutgan o'rni haqida xulosa qilinadi. Demak, sotsiometriya metodi yordamida guruh a'zolari o'rtasidagi simpatiya yoki antipatiyani aniqlash mumkin. Sotsiometriya metodini operativ tarzda o'tkazish, uning natijalarini esa matematik qayta ishlash va grafik ravishda ifodalash mumkin. Sotsiometriyani tadqiqot metodi sifatida tan olish bilan bir qatorda uning ba'zi kamchiliklarini ham ko'rsatib o'tish zarur. Asosiy kamchilik shundan iboratki, sotsiometriya metodi mavjud munosabatlar strukturasi sabablarini aniqlash imkonini bermaydi. Shuning uchun ham sotsiometriyadan olingan ma'lumotlar kuzatish, suhbat, psixologik- pedagogik eksperiment natijalari bilan to'ldirilishi lozim. Sotsiometriya metodidan guruh, jamoa a'zolari o'zaro bir-birlarini yaxshi bilgan holatlardagina foydalanish mumkin. Bu metod yordamida shaxsning xizmat yuzasidan bo'ladigan va shaxsiy munosabatlardagi haqiqiy o'rnini aniqlash, birlamchi guruhlar mavjud yoki mavjud emasligini topish, birlamchi guruhlarining paydo bo'lishi va tarqab ketishi sabablarini aniqlash mumkin. Sotsiometriya metodining mohiyati shundan iboratki, tekshiriluvchiga birga qilinadigan ishlari yoki guruh a'zolarining ishlarini birgalikda bajarishga xohishlari to'g'risida savollar beriladi. Beriladigan savollar tanlash ko'rsatkichlari deyiladi. Kuchli va kuchsiz ko'rsatkichlar farqlanadi. Kuchlilar chuqur va barqaror munosabatlarni, kuchsizlari yuzaki va beqaror munosabatlarni aniqlash imkonini yaratadi.

Masalan, "xizmatdoshlaringizdan qaysi biri bilan bitta brigadada ishlashni xohlardingiz?" degan savol bo'yicha aniqlangan ko'rsatkich kuchli ko'rsatkich hisoblanadi, chunki u uzoq vaqt davom etadigan, muhim munosabatlarga tegishli. "Kimni birga ekskursiyaga borishga taklif qilardingiz?" – kuchsiz ko'rsatkich, chunki u chuqur bo'lmagan va vaqtinchalik munosabatlarni belgilaydi. Kuchli va kuchsiz ko'rsatkichlar mazmuni jihatidan turlicha bo'lishi mumkin, lekin ulardagi umumiy narsa – natijalar, ya'ni sherik tanlash.

REFERENCES

1. Moreno. Who Shall Survive, 1934

2. Jiyanmuratova Gulnoz. Sotsiologiya tarixi. – T.: Innovatsiya-Ziyo, 2020. – 466 b. / https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=ru&user=fdboTmYAAAJ&citation_for_view=fdboTmYAAAJ:W7OEmFMy1HYC
3. Sherbutayevna J. G. et al. YOSHLAR HUQUQIY MADANIYATINI YUKSALTIRISH–DAVLAT SIYOSATINING USTUVOR VAZIFASI //ZAMONAVIY DUNYONING IJTIMOIIY MANZARASI VA JAMIYAT TUZILMALARI TRANSFORMATSIYASI. – 2024. – T. 1. – №. 1.
4. J.L Moreno. Sociometry, Experimental Method and the Science of Society. An Approach to a New Political Orientation. The North-West Psychodrama Association, U.K. (Pdf edition) Lu Lu Press. Earlier ed 1951 Beacon House. Beacon, New York
5. JL Moreno bilan psixodrama va hayot: Zerka Moreno bilan suhbat
6. http://www.psychotherapy.net/interview/Zerka_Moreno
7. <http://www.Psychotherapy.net>
8. Jeykob Levi Moreno – uning hayoti va iltifotlari. <https://www.psychotherapy.net/video/jacob-moreno>,
9. Marko JD Maida, braziliyalik psixodramatistning filmi <https://www.psychotherapy.net/video/jacob-moreno>
10. <https://uz.wikipedia.org>
11. <https://uzpedia.uz>